

ivan tabaković krsti hegedušiću

četrnaest pisama
(1930 - 1931)

priređio
igor
zidić

I.

Dragi Krsto!

Danas sam poslao Malešu¹ naš dug od 200 Din. Potvrda o tomu priložena.

Bilo bi dobro, da urgiraš naše crteže. — Ono što si na ček napisao izgleda neće biti dovoljno. Moj dug kod »Zemlje« namiriću drugi mesec. — Za sada ne mogu, — neka mi se izvini.

Hvala ti što si se pobrinuo za reprodukcije. Je li ta naša kolekcija toliko dobra i originalna, da se za naše slike i za nas interesuju berlinske galerije? Šta ti o tomu misliš? — Vidićemo.

Dakle ti radiš i dovršavaš svoju prvu sliku.² Što se mene tiče ovih ću dana da odrežem pupak svojoj

I.

Pismo od 7. VII. 1930. Pisano plavom tintom na listu pisaćeg papira (34 × 21 cm), s jedne strane.

1

Miha Maleš (1903), slovenski slikar i grafičar, član grupe »Četrta generacija«, vodio »Umetnički salon M. Maleš« na Kongresnom trgu br. 3, u Ljubljani. U svibnju 1930. organizirao **Razstavu sodobne grafike** i napisao predgovor katalogu izložbe. U nekoliko pisama upućenih Krsti Hegedušiću, potkraj travnja i na početku svibnja 1930, nastoji ovoga zainteresirati za izložbu jugoslavenskog karaktera: »Zelo nujno pa je da imamo **še par Beograjčanov** pored da razstavimo, kot kompletni Jugoslovani!« (25. IV 1930). Predlaže, u istom pismu, da se izložba naslovi kao »Razstava sodobne Jugoslovanske grafike«. Nekoliko dana potom (1. V 1930) Maleš urgira: »Kaj bo s Srbi?« Čini se, međutim, da Hegedušića ne zanima geopolitička dimenzija manifestacije, jer Maleš ovako rezimira (i komentira) njegov odgovor: »Torej Vi ste za ime 'Izložba sodobne grafike' — jaz mislim, da bi bilo dobro, da dostavimo, radi javnosti, še 'Jugoslovanske' — zato bi bilo nujno potrebno, da imamo vsaj par Srbov!« Hegedušić je, kao i obično, ostao pri svome pa su izlagali samo članovi i simpatizeri zagrebačke i ljubljanske grupe. Od »zemljaša« nastupili su K. Hegedušić, O. Postružnik, I. Tabaković, uz goste M. Detonija, Đ. Tiljka i M. Todorović. »Četrta generaciju« zastupali su O. Globočnik, M. Maleš, M. Pregljeva, N. Pirnat — sve đaci zagrebačke Akademije — a na njihov poziv, kao gosti, još i braća F. i T. Kralj. Za trajanja ljubljanske izložbe, 13. V, Maleš javlja Hegedušiću da bi se **razstava** mogla prenijeti u Maribor: »Stroške prevzamemo vse **mi** (...)« Odgovor je iz Zagreba, očito, bio negativan; razlozi odbijanja nisu nam poznati. Iz pisma koje je Maleš uputio Hegedušiću 28. V 1930. doznajemo da je organizator razočaran potpunim neuspjehom izložbe: moralni uspjeh — mjereno brojem posjetilaca — nikakav — usve 140 osoba (uključivši i studente) — tako slabega obiska že ni bilo gotovo po vojski«. S materijalnog stajališta »razstava je bila močno deficitna« pa se na kraju, umjesto zarade, dijelio gubitak. Prodana su dva izložka: litografija T. Kralja (100 d) i crtež (?) O. Postružnika (»Gazda«, 300 d).

2

Riječ je, vjerojatno, o slici slikanoj za prvu slijedeću izložbu »Zemlje«.

prvoj slici. — Pa neka živi i radi kako zna. Slika je velika 90 × 70 i vidićeš ju januara 1931. god.³

Ta naša druga izložba me strašno zanima.⁴

Biće iznenađenja!

Akademičarima će ostati čitav tovar smrdljivih konzerva da ih sami požderu.

Sa našom budućom izložbom biće demontirane sve imaginarne traverze na kojima su počivali njihov prestiž i uspeh. Njihov spacištok⁵ na koji su se oslanjali i šetkali kroz život biće kraći za pola metra.

Udarac od dvadesetak slika neće više preboleti. Za sada trebamo samo nastaviti rad i tempo dogodine još većma pooštriti.

Dakle radi! Šta je s Postružnikom?

Gdje je on? Molim javi mi da mu pišem. Je li »Nova Evropa« izašla?

Mного te pozdravlja tvoj

Novi Sad 7. jula 1930.

Tabaković

3

Nisam mogao ustanoviti o kojoj je slici riječ. Ni velika Tabakovićeva retrospektiva (1977) nije iznijela na vidjelo takvu sliku, tj. sliku tog formata, iz te godine.

4

»Ta naša druga izložba...« — možda je to i **trebalo da bude** izložba u Berlinu, no bila je stjecajem prilika, izložba u Parizu (Galerie Billiet, 20. II — 5. III 1931).

5

spacištok (špacištok), **njem.** (Spazierstock) — štap, palica.

II.

New-Said 31 jula 1930

150 dana pre naše izložbe.¹

Dragi Krsto!

Gde će te moje pismo naći? — pred štafelajom ili na seniku? Istina to nije važno. Glavno je da radiš[.]

Dobio sam pismo od Iročke,² u kojemu mi ukratko javlja, da je posetila *Stefana Zweiga*,³ pokazala

II.

Pismo od 31. VII. 1930. Pisano plavom tintom na arku (kancelarijskog) pisaćeg papira (34 × 21 cm), preko prve, druge i treće stranice.

1

»150 dana pre naše izložbe« — od toga drugog nastupa nije, ipak, prošlo pet, nego sedam i po mjeseci; pismo je, drugim riječima, napisano 225 dana prije izložbe.

2

»... pismo od Iročke« — Iročka ili, punim imenom, Irina Kunina-Aleksander bila je legendarna ličnost zagrebačkog kulturnog života tridesetih godina i neke vrste muza »zemljaških« slikara. Ruskinja, naobražena i nadarena, »lijevo navudrena« premda izbjeglica iz SSSR-a, supruga dra Božidara Aleksandera, uglednog zagrebačkog odvjetnika, od prve je izložbe »Zemlje« — godine 1929 — pomagala, moralno i materijalno, nastojanja te grupe umjetnika, dijelila im radne »zadatke« (da se dečki ne ulijene), pisala (na njemačkom) o njihovim nastupima, otkupljivala im slike i agitirala za njih među brojnim i utjecajnim svojim znancima. Imala je i literarnih ambicija, pa je — između ostalog — snovala i roman o jednoj »umjetničkoj duši«; roman s Tabakovićem kao glavnim likom. Saznajemo o tome iz jednog njezina pisma upućena Ivanu Tabakoviću, 1932, iz Partenkirchena. (Vidi studiju Miodraga B. Protića **Ivan Tabaković /1898/ — Nacr, građa, teze**; katalog retrospektivne izložbe, MSU, Beograd, april-maj 1977.) Njezin je junak bio »čovjek bez domovine i skoro bez materinjeg jezika, rođen na raskršću balkanskih puteva«; čovjek usamljen, inteligentan, spreman i da trpi kako bi dosegao svoje ideale; iskrenost i samosvojnost izraza. Irina Aleksander živi sada, kao udovica, u Genèvi, odakle se, nedavno, pismom javila »Oku« Zagreb, 9—23. VII 1981) da »opovrgne tendenciozna »sjećanja« Novaka Simića na »vrlo lijepu ženu tridesetih godina«. Kavalijski joj je priskočio u pomoć, ne čekajući njezin prosvjed, Vlado Mađarević.

Iz njezina pisma razabiremo da uvelike radi na svojim uspomenaama (»moji memoiri«) i da će Zagreb i »Zemlja« imati u njima vidno mjesto. U stanu Aleksanderovih, u Đorđićevoj 7, okupljalo se, na svojevršnim domjencima, birano društvo: Ruskinja je »skupljala naprednu kremu ondašnjeg intelektualnog Zagreba«, a najdraži su i česti gosti toga salona bili baš »slikari iz grupe 'Zemlja« (vidi: Kemal Mujčić, Razgovor s Novakom Simićem [III]. Od 'Podravskega motiva' do 'Antibarbarusa', »Ok«, Zagreb, 16—30. X 1980).

3

Stefan Zweig (1881—1942) — čuveni austrijski pripovjedač, esejist, biograf i romansijer. Građanin velike, jedinstvene Europe, znalac njezinih kultura — napose njemačke i francuske — Židov i kozmopolit: i on je, nakon dolaska Hitlera, osuđen na emigraciju. U trenucima najdublje rezignacije oduzeo je sebi život u dalekom Brazilu.

reprodukcije naših slika. — Piše da je taj tip (koji uživa velik glas) bio oduševljen, a o detaljima toga oduševljenja mogu se kod tebe informirati. Molim te dakle javi mi što je na stvari, i šta mi inače radiš, kako ti napreduje posao?

Đavo odneo, ja se gnjavim sa jednom ogromnom sličurinom (230 × 200 cm). Narudžba moga strica. Veliki formati mi nikako ne leže, pogotovo ako imam što se tiče umetničke koncepcije i izrade vezane ruke.

Jedva čekam da taj posao svršim i da se latim važnijega. — Nakon dugog vremena dobio sam vest od Jarmeka i Mice.⁴

Gospoda se šetkaju po obali mora. Mica u Abaciji⁵ a Postružnik u Baškom.⁶

Jarmek mi je obećao da će mi pisati, ali naravno nije. — Šta je s njim? Da li je počeo da radi, i šta je s Grdanom?⁷ Jesi li video njegove najnovije stvari? Kakve su?

Ded piši mi inače ću ovde da zaboravim da govorim.

Kako stojim sa slikama?

4
Jarmek je nadimak Otona Postružnika (1900—1978), jednog od osnivača »Zemlje« i njezinog člana do 1933. Blizak Tabakoviću, izlagao je s njim na izložbi »Groteske«, kod Ullricha, u listopadu i studenom 1926; općenito se uzima da je to jedna od anticipacija »zemljaškog« programa — mala »Zemlja« prije velike »Zemlje«. Sarajka Mica Todorović (1900—1981), učenica zagrebačke Akademije, koja je — s iznimkom jednog gostovanja — ostala formalno izvan »Zemlje« premda je tih godina bila bliža njezinim težnjama nego poneki pravi član. Njezin je crtež bio osobito blizak Hegedušićevu načinu i — Georgu Groszu, a poslije će, nakon razdoblja povlačenja u se, neaktivnosti i šutnje, progovoriti impresijsko-kolorističkom paletom, sva predana izricanju svoje lirske naravi i svjetlosnih senzacija, bliža — u trenucima nadahnuća — Motiki ili Reiseru nego »Zemlji«. Ali do toga je sazrijevanja došlo tek nakon što je zamrla aktivnost grupe njezinih prijatelja.

5
Prema tal. Abbazia — Opatija.

6
Treba: »... u Baškoj«.

7
Vinko Grdan (1900—1980). Studirao u Zagrebu i Parizu. Od početka dvadesetih godina druguje i izlaže s I. Tabakovićem i O. Postružnikom. Profesor crtanja u Užicu, član je »Zemlje« od njezina osnutka do 1932. Njegov je doprinos, ne samo zbog preseljenja u provinciju i slabljenja veza sa Zagrebom, bio posve marginalan: kao što je gotovo nezamjetljivo bilo njegovo sudjelovanje na izložbama grupe, tako je, zapravo, bilo nezamijećeno i njegovo odustajanje.

Jednu sam skoro svršio, a za drugu je osećajni materijal gotov.

Hteo bih s njim da stavim na »Rutsch teren«⁸ sve pojmove prošle generacije, njihovu uobraženu stastiku — i sablasnu »realnost«[.]⁹

Biće lomljave, budu fricali »spacirštoki«, cvikeri, diplome[,] kravate i svedodžbe, a dugmeta od hlača i gaća budu padali, drombuljali po tikvama kao tuča.

U cipele uobraženih senilnih profesorskih beamterskih i purgerskih tipova, biće uvedena električna struja visoke frekvencije, za [nečitko] i al rund¹⁰ luđačko skakanje urlanje i potres sadrenih mozgova.

Uhvatiš čoveka, i vitlaš njegove pojmove pred njegovim nosom tako dugo dok ne dobije morsku bolest i padne u nesvest.

To je terapija i borba protiv iracionalnog »racionalizma«[.]

Treba fizičko i psihičko težište izbaciti iz čoveka u ništa.¹¹ (Zemljatres).

Kauzalnost događaja treba opet svesti u ćorsokak, u irealnost i neizvesnost, u mistiku[.]¹²

To je prelazna faza i put druge or[i]jentacije novog života jedna životvorna bolest.¹³

Svi ljudi teže za večnost umesto za sekundu.¹⁴

8
Prema njem. Rutschterrain — sklisko tlo.

9
U originalu stoji: »realnost« (lapsus calami?).

10
Treba (engl.): all-round = naokolo.

11
Krsto Hegedušić, crtom sa strane, istaknuo ovu misao.

12
K. Hegedušić potcrtao cijelu rečenicu.

13
K. Hegedušić višekratno potcrtava riječ: **bolest**. Sa strane, crvenom olovkom, dodaje — uz tu riječ — još i upitnik.

14
K. Hegedušić u rečenici potcrtava posljednje dvije riječi: »za sekundu«.

Traže statiku traže smrt.¹⁵

Nema statike nego *stabilnosti*. Eifelova kula stoji na komprimiranoj vodi.¹⁶ Evroplan drži u zraku propeler, koji se stalno vrti.¹⁷ — Razne balone i vertikale su naši očevi izmislili, — zato se i sve srušilo i pate od o[p]stipacije.

Događaji ne počivaju na klasičnim stupovima nego na točkovima[.]

Slika je živi organizam, radioaktivan, sa izvesnom temperaturom i pulziranjem jedne nedefinirane istine.¹⁸

Jedna slika ima takvu moć da može da otruje i da leči.

Umetnost mora da dobije opet svoje suvereno mesto u kulturnom životu.¹⁹

Pada kiša.

Mnogo te pozdravlja

tvoj Tabaković

III.

N. Sad 25 sept 1930

Dragi Krsto!

Kako si i šta radiš? Kako posao napreduje koliko imaš gotovih slika kako kolege napreduju?

Ja sam još kod moje prve slike — more detalja. Ne brinem se kako će da izgleda, radim bez plana. Samo smer mi je jasan kuda hoću.

15

K. Hegedušić potcrtao riječ: **smrt**.

16

K. Hegedušić potcrtao ovu i prethodnu rečenicu.

17

K. Hegedušić potcrtao: **drži u i stalno vrti**.

18

K. Hegedušić potcrtao ovu i prethodnu rečenicu.

19

Slijedi rečenica, koju je Tabaković precrtao. Razabire se: »Umetničkova je logika dublja.«

III.

Pismo od 25. IX 1930. Pisano plavom tintom na arku strojopisnog papira (34 × 21 cm), preko prve i treće stranice.

Obilazim, penjem se preko zapreka sećem skačem. Ukratko borim se sa terenom. Samo na jedno pazim [—] to je smer. Njega se držim. Za sada se nalazim u tehničkim đunglama. Sto muka. Tehnika je prevozno sredstvo i ja ih mešam, — tempera — ulje pa opet tempera. U toj mucu utrošeno vreme dobije svoj oblik. Slika je dugo rađena, neprimetno i bez namere ulaze u sliku tajanstvene pojave. Temperatura. Kao što se krevet ugrije kada u njemu dugo ležimo.

Šta ima inače novoga?

Šta je sa Jarmekom pozdravi ga mnogo kao i ostale kolege. Šta radi Ružička i Augustinčić[?]

Dragi Krsto molim te piši mi.

Ovde baš nemam s kim da se razgovaram a o slikarstvu je upravo opasno govoriti. Odmah misle da je čovek lud.

Inače sada je ovde jako lepo. Jesen — i to jesen na ravni. Uostalom ti znaš i poznaješ tu nebesku atrakciju.¹

Mnogo te pozdravlja

tvoj Ivan

Raditi
Raditi !!

Šta ima novoga u umetničkom svetu?

IV.

Dragi Krsto!

Primio sam Tvoju kartu ali pismo — ne!

Stvar me ljuti, no — nadam se, da nije bilo u njemu ničega čim[e] bi se mogao i drugi koristiti? Drugi put piši preporučeno, da se mogu na poštanskoj direkciji potužiti. To ipak ne ide! Listonoše su toliko haljkavi i nesavesni, da ih se treba naučiti reda i savesti. Treba čovek da pazi na takve slučajeve!!!

1

K. Hegedušić potcrtao tri rečenice (od: »Inače...« do ([uključivo] »... atrakciju«.)

IV.

Pismo od 5. XII 1930. Pisano sivom tintom na dva lista istrgnuta iz notesa za crtanje (16,8 × 22,3 cm), preko prve, druge i treće stranice.

Hvala ti što si se trudio da me obavestiš o radu sednica našeg udruženja i žao mi je što je to uzalud bilo.

Čestitam ti na uspehu u Engleskoj!¹ Taj umetnički i materijalni uspeh ujedno je uspeh i naše »Zemlje« i bruka za našu umetničku kritiku koja je nas napala međutim engleska umet. kritika nas priznala šta više to priznanje i materijalnim žrtvama potvrdila. — Mogu misliti što si se obradovao i što su ti pare dobro došle kraj naših mršavih dana, i što se tvoja Mama raduje da taj rad ipak dovađa do uspeha.

Još uvek ne znam Postružnikovu adresu. Neka bude tako dobar i piše. On će imati i više vremena.

Nije mi jasno odnosi li se 1 jan 1930² kao rok za predaju slika za Parišku izložbu³ ili samo za predaju fotografija za knjigu »Zemlje«.

Moliću te da mi ukratko javiš:

- 1) koji je rok predaje slika za parišku izložbu?
- 2) " " " " zagrebačku izložbu?⁴
- 3) " " fotografija za almanah »Zemlje«?
- 4) 4 ulja 6 grafika jesu materijal za Pariz ili za Zagreb?

Što se tiče almanaha . . . Svoj članak ću napisati[;] naravno pre nego što bi Vam poslao daću da ga se stilski i jezički ispravi.

Kako posao napreduje? Koliko trebamo slika da ispunimo Ulrichov salon.⁵ Molim Postružnika neka-

1 K. Hegedušić dobio je laskave kritike za svoj nastup na »Exhibition of Yugoslav sculpture and painting« priređenoj u više gradova Velike Britanije, u tijeku svibnja i lipnja 1930. Slika »Sajam u Koprivnici« otkupljena je za Tate Gallery.

2 Očito lapsus! Umjesto: 1930, treba: 1931.

3 To je, već spomenuta, izložba »Zemlje« u Galerie Billiet, s većače na ožujak 1931.

4 Odnosi se na III izložbu »Zemlje«, u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu, 3—12. IX 1931.

5 »... Ulrichov salon« — Tabaković, naime, pretpostavlja da će se III izložba održati u salonu njihova debuta. Međutim, ekspanzivna će i ambiciozna »Zemlja« poželjeti mnogo veći i atraktivniji prostor Umjetničkog paviljona.

mi piše. Ako imate koju fotografiju Vaših novijih radova pošaljite a ja ću Vam vratiti.

Sve Vas mnogo pozdravlja Vaš Tabaković

Novi Sad, 5 dec 1930.

V.

Dragi Krsto!

Primio sam Tvoj list od 11. XII 1930, pročitao drugi plan umetničke izložbe u Parizu.

O celoj toj stvari ja mislim ovako:

- 1) Principijelno za nas je vanredno važno, da se predstavimo u inozemstvu kao pravi umetnici, sa jednom homogenom[,] kvalitativnom i karakterističnom izložbom.
- 2) Prva je izložba uvek od vanredne važnosti[:] ona mora biti daklem čista, prvoklasna i snažna sa puno umetničkog kvaliteta.
- 3) Na koncu konca, ima ljudi koji vide ili imaju kakve račune pa će dobra umetnička stvar biti opažena[.]
- 4) Sa jednom bezprikornom umetničkom izložbom mogli bi se plasirati i bez naročite reklame[,] protektorata ili preporuke, a ako i toga ima onda još bolje.
- 5) Sada je pitanje, da li raspoložemo momentano sa takvim umetničkim materijalom da se možemo u *prvom redu* na njega osloniti?
- 6) Ja držim da *ne*. Bolje rečeno *još ne*.¹
- 7) Drugo je pitanje = Možemo li se onim stvarima koje *za sada* imamo postići onaj efekt koji nam je apsolutno potreban da se podignemo?
- 8) Ja držim, da materijal s kojim momentano raspoložemo nije dovoljan za to ni u kakvom pogledu[.]

V.

Pismo od 4. XII 1930. Pisano plavom tintom na dva lista istrgnuta iz bilježnice (24,2 × 19 cm), sa sve četiri strane.

1

Iza »*još ne*« u originalu je pisma zarez i nedovršeni nastavak rečenice, koji će Tabaković poslije precrtati: »jer će istoga bezuslovno u roku od 1/2 godine«.

- 9) A ako bi[smo] imali, kao što nemamo 15 komada prvorazredna platna, ja se ne bi[h] mnogo brinuo za to ko i kakav će biti »trojanski konj« koji će omogućiti izlaganje u inozemstvu, šta više reskirao bih momentani dobar glas — impotentne stare frajle.
- 10) Međutim »trojanski konj« koji ima jedini ulaz, izlaz i ventilaciju ispod repa može našem zdravlju i živicima samo naškoditi bez da postignemo naš umetnički cilj.
- 11) Kako se vidi, najgore je zlo naša impotencija što se tiče stvaranja slika i nehigijenski »trojanski konj« čija mračna utroba krije svađe, intrige, žiriranje slika od stranih lica, poteškoće oko odabiranja materijala[,] neprijateljstva i drugih i gorih neugodnosti najgore vrste.
- 12) Kraj takvih prilika i delikatnog položaja ja mislim, da bi bilo najbolje da se za sada povučemo, bez da bilo koga uvredimo i zagazimo u ljigave svađe sa kolegama[.]
- 13) Držim, i u to sam uveren, da za kratko vreme imaćemo takvu zbirku slika i skulptura, da možemo sami pokušati sreću, a ako pritom imamo pomoć dobrih ljudi biće još bolje za nas[.]
- 14) U slučaju, da se Vaš predlog ne primi treba se povući na najfiniji način i čekati na drugu priliku izlaganja.
- 15) Međutim postoji jedna mogućnost koju će trgovci hteti iskoristiti radi momentane povoljne konjunktore, a to je baš onaj prošireni plan izložbe do kojeg će izgleda s nama ili bez nas bezuslovno doći, a onda će naš položaj biti još delikatniji nego sada.

I na tu eventualnost moramo biti spremni. Zato se trebalo naći drugi razlog povlačenju[,] nego što ste oficijelno hteli učiniti.

Moguće bilo bi bolje povući se zbog onih materijalnih poteškoća[,] krize i slabih izgleda oko prodaje slika koje je sam trgovac u svom pismu podvukao.

Sve drugo se nikoga ne tiče. Međutim tog čoveka ne smemo izgubiti i treba s njim delikatno postupati bezuslovno je vrlo spretan i odličan trgovac, ali i mi moramo ostati umetnici u prvom redu.

Sve vas mnogo
pozdravlja Tabak.

Pisaću Postružniku! Ali ne znam njegovu adresu.

N. Sad 14. XII 1930.

VI.

Dragi Krsto i Postružnik,

Malo pre sam primio zapisnik 11-ste sednice »Zemlje«[,] Slike, — »Poledica« i »Genius« — mogu tek u ponedeljak da ekspediram, a dobićete ih za 3—4 dana.

Slike ne šaljem rado, — jako su popucale i umetnički nezrele.

Izgleda, da su prilike u »Zemlji« prilično desperatne, pogotovo ako se uzima u obzir naš neizbeživi umetnički i materijalni krah skopčano sa pariškom izložbom. Naravno[,] kao sve i to neće proći bez posledica i mi možemo da izgubimo naše malobrojne prijatelje koje još imamo, a da ne govorim o triumfu onih, kojima smo iz bilo kakvih razloga nesimpatični.

Ako je već stanje postalo malograđanski nesnosno onda treba naći i izlaza iz situacije, pogotovo sada kada je sjajna prilika, da se naše udruženje razleti po svim zakonima prirode, i [da se] automatski stvore zdraviji odnosi i veze — mnogo povoljnije za umetnički rad i razvitak.

Taj naš spasonosni »Zemljatres« očekujem vrlo optimistički. Mi bi[smo] se trebali baviti sa umetnošću, — da stvorimo nešto, a bavimo se sa svačim. Naš čitavi dosadašnji rad objektivno uzevši nije ništa drugo, nego blesavo vertikalno skakutanje na istom mestu bez napretka u umetnosti.

Dosta je bilo t. z. »javnog života«[,] dosta bruke, galame, dosta smo turali lice u đubre, tumarali kao Brajgelovi »Slepici«. Dosta su nam palili šibice pod tur[om] i metali rajsnegele na stolice. A najviše je dosta — malograđanskih lepinja i mučkova.

Kraj takvih prilika, pomalo smo počeli da se — degenerišemo. Prestali smo, da učimo i radimo. Osećaji su nam otupeli, podivljali, oči postale dugmad glave, uši su nam otrcane.

Pomalo se tone i gubi u zagušljivoj malograđanskoj atmosferi. Umesto jednog slobodnog širokog života umetnika, živi se u smrdljivom loncu svađa

VI.

Pismo od 24. I 1931. Pisano plavom tintom na arku pisaćeg papira (34 × 21 cm), sa sve četiri strane.

i intriga. — Ako je već tako, onda treba to uvideti i okrenuti leđa svemu tomu i vratiti [se] paleti, radu i umetnosti.

»Zemlja« treba da [se] raspadne, bez obzira na to šta i kako će se to komentarisati. Naš zajednički rad treba postaviti na jednostavnije i praktičnije osnove. Čekati jednu godinu i onda pojaviti se svež i preporođen. Na koncu i ako se likvidira udruženje »Zemlja« grupa »Zemlja« može još uvek postojati[;] na koncu to nije ni tako važno[,] nego samo umetnost tj. slike i njihov kvalitet.

Tako ja mislim i već sam unapred za to, da likvidiramo mirnim putem obzirom na umetničke prilike [i] različit temperamenat članova.

Nema smisla, da se gubi vreme sa administracijom i tumaranjem po džunglama malograđanskog života. — Likvidirati bez reči i bez ikakvih izjava i objašnjenja koje se na koncu izrode u smrdljive gljive zagušljive magle i tračeva.

Treba da se vratimo intimnom i slobodnom životu umetnika-stvaraoca, sve videti registrovat[i,] misliti i osećati i ne motati se okolo kao prazni lonci na đubrenjaku.

Ono što je lepo i dobro u našem programu može se i ovako ostvariti, bez tog udruženja.

Može se stvoriti jedna zajednička kasa za priređivanje izložbe i stvaranje jedne galerije, a šta je najvažnije, moći će se mirnije raditi i izbeći izlišnim sukobima i rastrganosti[,] čega ste imali baš dosta.

Raspad »Zemlje« nesumnjiv je brodolom a[li] to nije važno. Glavno je, da se sve dobro svrši i mi isplivamo na sigurno kopno. Kao kod svakog brodoloma mnogo toga će propasti što je vredno, lepo i dobro, ali propasti će i ono što je rđavo — a to je najvažnije, za što je vredno i ono dobro žrtvovati. Neka ljudi misle što god im drago mi ćemo opet da se pojavimo ali svakako pametniji, sa našim slikama bolje reprezentovani nego do sada! »Zemlja« kao udruženje prestaje a ostaje kao »grupa« nas 4—5. »Brodolomaca«. Uostalom[,] to nije važno. Važno je to, da pustimo sada sve po strani i da radimo. A kada budu (negde za 1 godinu) dobre slike, biće i »Zemlje«[,] broda, i brodolomaca. Ne znam šta mislite o tomu. Meni se čini da drugog izlaska nema.

Ako se ovako produži, ne može se ničemu dobrome nadati. Sukobi bi bili na dnevnom redu bez ikakvog pozitivnog rezultata.

Prestankom udruženja, sve će se to iskopčati. Ne može biti niko izbačen, ponižen, uvređen itd. nastaćće jedno prirodno i zdravo regrupisanje. Neka se udruženje žrtvuje, da se sve to mirno, i širokogrudno, obavi, bez da jedan drugomu daje nogom u tur i [bez] sličnih¹ pripovesti umetničkog života.

—

Žao mi je što nije uspelo, da se izlože slike u Zgbu pre odlaska u Pariz i to najviše zbog Gvozdenuvića² koji bi valjda nešto i prodao. *Molim Vas izložite barem dva [od] njegovih ulja u Parizu.* On je gost i ne sme se tako strogo primeniti naša merila. Njegovi akvareli dokazuju njegov velik talenat. Slike su i tako malenog formata, a imaju bez sumnje kvaliteta. Žao mi je poštenog i dobrog čoveka i radovao bi[h] se [da] dođe do malo uspeha i afirmacije, što je *apsolutno zaslužio*. Slike i akvarele (ekvipirane)³ koje ne idu u Pariz pošaljite mu na trag. Nužne su mu radi neke pomoći opštine kojoj mora da pokaže svoje radove.

Sve Vas pozdravlja Vaš Tabaković

Novi Sad 24. I 1931.

1
U originalu pisma: »... i slične«.

2
»... zbog Gvozdenuvića« — Nedeljko Gvozdenuvić (1902), srpski slikar. Studirao u Münchenu, kod Hansa Hofmanna, 1922—1924. Od 1926. živi u Beogradu. Bio je profesor na ALU; član SANU. Tabakovićeve tvrdnje o njegovoj velikoj nadarenosti vrijeme je potpuno potvrdilo.

3
Prema fr. *équiper* = opremiti.

VII.

Novi Sad 12. II 1931.

Dragi Krsto,

Hvala na izveštaju [sa] sednice i na fotografijama¹ tvojih najnovijih slika.

»Pejsaž Hlebine« znači po mom mišljenju novu etapu u tvom razvitku.

Tu ti je uspeo, da se probiješ do sigurnih izlaza i mogućnosti k jednom originalnom likovnom izražavanju.

To ti je naročito uspeo u donjem levom kutu slike[,] u partiji:² svinje, vrbe, bare, dve patke, tamna silueta vrbe.

U celom tom kompleksu, dominira nov likovni moment.³

Njegovo je delovanje najpozitivnije — neprimetno prodire u osećajni svet okupira ga i širi iracionalno raspoloženje,⁴ kao muzika, ili kakav svež čisti dan na selu, — pun mira i dobrote.

Ako ti uspe, da te kvalitete izgradiš i potenciraš onda si na pravom putu istinskoj umetnosti.⁵

»Proštenje u Molvama« u tom pogledu zaostaje[.] Nije ni čudo.

Zadatak je bio ogroman, i svestran. To ja znam vrlo dobro jer sam se kod mojih »nogometaša«⁶ latio istog zadatka, — nažalost sa malo uspeha.

VII.

Pismo od 12. II 1931. Pisano plavom tintom na tri lista strojopisnog papira (34 × 21 cm), preko prve, treće i pete stranice.

1

U originalu pisma: »... na fotografije«.

2

U originalu pisma, iza dvotočke, još je i znak jednakosti (=).

3

K. Hegedušić, crtom na margini, naglasio ovu konstataciju.

4

K. Hegedušić potcrtao dio ove rečenice od »... prodire« do (uključivo) »... raspoloženje«, a na margini dopisao: »kakve su to surrealističke doktrine.«

5

K. Hegedušić potcrtao: »... putu istinskoj umetnosti.«

6

Tabaković aludira na sliku »Utakmica« iz 1927. (ulje/platno, 890 × 700 mm, vl. Danice Tabaković, Novi Sad).

Savladati i likovno dobro rešiti masu pojedinosti, bez da se gubi celina i neposrednost, zahteva maksimum znanja i izdržljivosti.

Takve se zadaće danas izbegava,⁷ — njihovo je rešenje problematično, skopčano sa lutanjem i borbom za samostalnost.

Najteže je bez sumnje, da se kolektivnom psihičkom i fizičkom gibanju toliko ljudi, nađe adekvatan likovni izraz, likovna celina i odgovarajuća originalna koncepcija.

Za vreme celog rada, stalna je opasnost razilaženja likovnih i psiholoških momenata, i da se na slici likovno i psihološko ne pokriva — *škilji*.

To su kontradikcije između forme i sadržaja[,] koncepcije, logike i temperamenta. Ima i drugih opasnosti.

Potenciranjem raznih kontrasta, poremeć[uj]e se njihova mehanika, devalvira njihova vrednost i značaj, — do jednoličnog »kreščenda«[.]⁸

Tokom rada iskrnsu⁹ neočekivani problemi[:] kod rešavanja prekine se veza sa koncepcijom i udalji [slikara] od celine.

Zove se u pomoć intelekt, a pod njegovim uplivom i nehotice nastaju provizorna »tipiziranja« kretnja, gesta, likovnih forma, da se opetuju i vraćaju, — kao pukotina na gramofonskoj ploči — i smetaju toku umetničkog doživljavanja i likovne celine[.]¹⁰

Ali ipak ima i pozitivnih rezultata. To su likovni i psihološki detalji koji su nastali[,] iznikli u samom radu[,] neprimetno ali snažno, bez da je na njih slikar obratio pažnju.

I sada moram da se opet vratim na tvoj »pejsaž iz Hlebina«[,] na one likovne kvalitete koje sam već spomenuo[.]

7

K. Hegedušić potcrtao je tu tvrdnju i iznad riječi *izbegava* dopisao je olovkom: »to je tačno«.

8

K. Hegedušić je, na margini, uz ovu rečenicu zapisao: »tačno«.

9

U originalu: »uskrnsu«.

10

K. Hegedušić, na margini, uz ovu rečenicu dopisuje: »tačno«.

Bilo bi interesantno ako bi tvoj rad nastavio — na novom terenu — kakvim autoportreom[,] golim pejsažom ili slično.¹¹

Ne treba da se bojiš da ćeš se udaljiti od »linije«[.] Dokaz je tomu onaj kut tvog pejsaža koji¹² deluje elementarnije[,] uverljivije o pozitivnosti sela i njegova¹³ života, nego »proštenje«[.]

Život onih svinja, zemlje, trave, one bare sa žabama i patkama je zavidniji i čišći od zabave seljaka — (koja baš nije uvek vedra i nevina) — u čijoj duši se već kriju osobine budućeg izrabljivača, egoista, nasilnika...¹⁴ Njega spašava jaka veza sa prirodom i ništa više, a kada to prestaje njegovi kvaliteti se gube, — nema više sunca, nema vesele bare, patka, vrbe i pametne dobre svinje da drži u njemu moral i duh.¹⁵

—

Dragi Krsto javi mi se skoro i radi marljivo[.] Početkom marta dolazim u Zagreb[.]¹⁶

Šta Postružnik radi? Pozdravi ga mnogo i molim ga ako ima fotografije neka mi pošalje. Pozdravi Micu, da li što radi? Ako imaš pri ruci koju fotografiju od radova ostalih kolega učini dobro pošalji mi da ih vidim. Naravno obavesti o tomu kolege.

Cene neka ostaju.¹⁷

[Bez potpisa]¹⁸

11

K. Hegedušić potcrtao od »... kakvim autoportreom« do kraja rečenice.

12

U originalu: »koja«.

13

U originalu: »njena«.

14

K. Hegedušić potcrtao od »... zavidniji i čišći« do kraja rečenice.

15

K. Hegedušić, na margini, uz ovu rečenicu bilježi: »tačno«.

16

K. Hegedušić potcrtao ovu rečenicu i na kraju, u zagradama, dodao upitnik.

17

K. Hegedušić je ovaj zahtjev dvaput potcrtao.

18

Iznimno, pismo je nepotpisano, bez uobičajenih pozdrava prijatelju Krsti i ostalim kolegama. Budući da posljednja rečenica završava na samom dnu trećeg lista, mogućom se, pa čak i vjerojatnom, čini pretpostavka da ovom pismu nedostaje završetak

VIII.

Dragi Krsto,

Primio sam izveštaj zadnjih sednica i vest o ostalim senzacijama.

Za trgovačku reklamu koja prelazi uobičajene okvire može samo onaj odgovarati koji tu reklamu organizuje i lansira.

I zato:

Ne upuštajte se u kojekakve pripovesti pogotovo kada imate dokaze u rukama, da je sve išlo bez Vašeg znanja.¹

Dođavola uzdignite se nad malograđanski mentalitet milijea. Svet je veliki i mi trebamo da idemo u svet.

Da se čovek truje i prati razne tračeve i spletke nema ni malo smisla.

Naše je mesto kraj palete i štafelaja.

Još jednom Vas upozoravam, nemojte se prenatgiliti i na sve gledati iz žablje perspektive.²

Pre te izložbe, bio sam za to da se »Zemlja« razide na svoje sastavne delove.

Ali danas, i posle svega toga sam apsolutno za to da »Zemlja« nastavi svoj umetnički rad još intenzivnije.³ Ali — ali sa više iskustva i bistrijim pogledima na stvari i manje ešofacije⁴ zbog stvari za koje nije odgovorna, i mnogo više ozbiljnosti discipline.

VIII.

Pismo od 27. II 1931. Pisano plavom tintom, na tri arka pisaćeg papira (34 × 21 cm), preko prve, treće, pete, sedme, devete i jedanaeste stranice.

1

K. Hegedušić potcrtao ovu rečenicu.

2

U originalu: »... iz žabije perspektive«. Uz riječ »žabije« K. Hegedušić je na margini zapisao: »?? naprotiv mi na sve gledamo iz te kako široke perspektive.«

3

K. Hegedušić potcrtao dio te rečenice od »... da 'Zemlja'« do kraja.

4

Prema fr. échauffé = zagrijan, užaren, uzrujan.

Nadam se, da niste učinili tu nesmotrenost sa fr. cercleom. Nje[ga] se čitava stvar ne tiče. »Zemlja« treba da bude član fr. cerclea šta više trebala bi da bude član nem.[.] engleskog, češkog itd. cerclea ukoliko bi oni u zgb postojali. U izolovanosti i žabnjaku ne može se umetnički razviti ni sebi ni drugome pomoći.⁵

Treba jednom da se konstatuje. Umetnost nije za danas ili sutra. Prava umetnost nije vezana za vreme i za ovu ili onu generaciju i publiku. Ona mora da služi svakomu i daleko u budućnosti.⁶

Ne brinite se šta će i kako će komentirati Vaš rad ova ili ona kavana ili klika. Pred nama je ogromni svet i život[.]

»Nema proroka u svojoj domovini[.]«

Verujte, da ste stvorili umetnička remek dela i da se bave s Vama ljudi u inostranstvu svi oni koji su sada spremni da Vas zas[p]u đubretom, kletvama, ljubazno bi Vam aplaudirali.

Napolje iz onog nesretnog milijea, koja⁷ je protekala svoje najbolje sinove, i spremna je da i Vas utuče koji imate više srca za nju nego svi oni koji po kavanama i pokraj vina lupaju si prsa i uvek su spremni da nisko okaljaju svu Vašu ljubav i širokogrudnost odvratnim puzavim klevetama.

Ukoliko ste konstatovali činjenice nema više šta da se konstatuje. Raditi.⁸

5
K. Hegedušić, crtom na margini, obilježio cijeli taj pasus. Posljednju rečenicu (»U izolovanosti ...« i dalje do kraja) potcrtao i uz nju dopisao: »(to stoji)«.

6
K. Hegedušić, crtom na margini, obilježio i ovaj pasus i zapisao: »pa tako je«.

7
U nastavku rečenice, Tabaković nesretni »milije«, koji je u s[er]pskom muškog roda, prebacuje u ženski rod pa je očito da su sintaktičke nesklapnosti nastale podsvjesnom supstitucijom, tuđice *milieu* domaćim izrazom *sredina*.

8
Potcrtao K. Hegedušić. To je svakako indikativno (kao, npr., motiv gradilišta u »Zemlji«): Hegedušić često i sam koristi taj mobilizatorski (i voluntaristički) slogan. Vidjeli smo da Tabakovićovo pismo Hegedušiću od 25. IX 1930. završava istom porukom: »Raditi!! Raditi.« U pismu pisanom 7. X. 1930 — ni dva tjedna nakon Tabakovićeva — Irina Aleksander piše Krsti: »Sada je na Vama svima red — raditi! raditi! raditi!«

Stvoriti jednu galeriju. Atelijee nazidati[.] Pomoći drugomu. Delovati pozitivno u svakom smislu. To više vredi nego dugačke novinske trakavice i objašnjenja.

Pustite dođavola sve drugo. Kupite kod Kuglia⁹ *globus* kao simbol, i da se nikad ne zaboravi da je svet velik i da ima mnogo što šta što se mora naučiti.

U životu ne može i ne ide ništa tako glatko. Svaki može da čini pogreške i niko nije bez njih. Glavno je da savest ostane čista, a za stvari koje nisu učinjene ne može se i *ne sme* se odgovarati.¹⁰ Isto tako niti za *tuđe projekcije zlobe* i.t.d.

Da bi se izbeglo neugodnom malograđanskom gnojenju milijea povodom svake kulturne manifestacije, treba više slikati i crtati i manje govoriti i pričati.

Sve na stranu i ići dalje. Život je kratak. Čovek umire dela ostaju.¹¹

Ako je taj nesretni milije raznih kibica toliko nesnosan za umetnički rad, treba stvoriti mogućnosti afirmacije i u drugom¹² zdravijem i manje zlobnom milijeu.

Ne upadajte u zrakoprazne prostore naše heterogene kulture. Ne bacajte se u neke smrdljive bazine.

Samo dalje, dalje.

Odobravam Augustinčićev predlog, što se tiče gradnje atelijea, i prenašanje jesenske izložbe iz Zagreba u Beograd.¹³

9
Zagrebački knjižar i nakladnik.

10
K. Hegedušić potcrtao drugi dio rečenice od »... nisu učinjene« do kraja.

11
K. Hegedušić, dvjema vertikalnim crtama na margini, naglašava Tabakovićev motto, koji u tri rečenice varira klasičnu temu: »Ars longa, vita brevis«. Hegedušić je uz to nešto bio i dopisao, ali je onda dopisano pažljivo ali energično pre-crtao.

12
U originalu: »drugim«.

13
K. Hegedušić, dvostrukim vitičastim zagradama, na margini, naglašava tu rečenicu i potcrtava sam kraj: »... iz Zagreba u Beograd«.

Treba tražiti odmah paviljon!! Već sada!

— Treba disati šire i dublje, doći do cirkulacije misli i osećaja.

Jako mi je neugodno što Gvozdenućeve stvari još nisu odaslane.¹⁴

Taj čovek živi sa 1000 D. mesečno u jednoj sobici od 2 m². Očekuje hitnu pomoć od opštine kojoj treba da pokaže svoje radove. To je trebalo biti početkom februara. Međutim stvari su u Zagrebu, para nema[,] đaci otkazuju instrukcije i on izgleda već kao bakalar. Stvar me jako dira. Te sitnice i te kako spadaju u okvir socialnog rada.¹⁵

Dakle neka živi »Zemlja« u zdravlju i neka tek sada dođe u pravi »švung«, a »globus« valja svakako kupiti i postaviti u *sekretarijat udruženja*.¹⁶

Javi mi smesta kada misliš putovati u Pariz. Ja mogu oko 3—4 marta da dođem u Zgb. pre je isključeno.

Moje je mišljenje, da onaj demanti u »Književniku« je *nepotreban*, pogotovo ako je u novinama rečeno, da ako je izložba sišla, zbog aranžatora, sa čisto umetničke platforme, i tim onemogućila nepristranu fr. umetničku kritiku, da da svoje iskreno mišljenje o našoj umetnosti, desilo se bez našeg znanja: prema tome nema niko pravo da nam zbog toga bilo što prigovara.

(Pogotovo oni koji su uvek spremni da nas materijalno i moralno unište[.])

Sve Vas pozdravlja Vaš
Tabaković

N. Sad. 27 II 1931.

14

K. Hegedušić, dvjema okomitim crtama na margini, naglašava Tabakovićev tihi prosvjed.

15

K. Hegedušić, vitičastom zagradom na margini, upozorava na umjesnu opasku Tabakovićevu i dopisuje: »to je tačno«.

16

K. Hegedušić potrtao prvi dio rečenice (do zareza), a na kraju dopisao, u zagradama, upitnik.

IX.

N. Sad 6 III 1931.

Dragi Krsto

Tvoj sam list primio. Mnogo Ti hvala.

Le Tempsov kritičar, prignječio nas temeljito, pogotovo mene, koji sam obrao bostan[.]

Ali u svakom slučaju je interesantno i poučno čuti mišljenje jednog reprezentanta velike tradicije i civilizacije jednog moćnog naroda. Nažalost izgleda da će mi slike biti još manje ukusne i još više proste, od onih u Parizu.¹

Svakako izgleda da je ova kritika najiskrenija i zato ju trebamo ceniti.

Interesantno je, i držim za dobar znak, da sve neprilike koje iznenada nastaju kod svake naše izložbe, najpovoljnije se za nas rešavaju. Izgleda, kao da to hoće sama sudbina. Historijat »Zemlje« mora da je već postao interesantan i šaren dokumenat, našeg života, milijeja i nas samih.

Danas sam predao naručiocu, sliku Svetog Jovana Krstitelja.

Jedna grozota u pravom smislu.

Osećam se kao da sam ukrao onih 1500 D što sam za tu sliku primio — kao »honorar«[.]

Te će mi pare međutim omogućiti, da putujem prvo u Beograd, gde ću ostati neko vreme t.j. dokle se Ti i Iročka ne vratite sa Vašeg putovanja. Stanovaću kod moje sestre i čuvaću njenu kuću. Odlazim iz N. Sada 10. III.

Piši mi na adresu.

I. Tabak. Beograd
Senjak
Engleska
3
kod Ing. Petra Ristića

IX.

Pismo od 6. III 1931. Pisano plavom tintom na dva lista strojopisnog papira (34 × 21 cm), preko prve i treće stranice.

1

Tabaković je, od slika, u Parizu izlagao »Utakmicu«, »Vojvođanski pejzaž«, »Kompoziciju«, »Poledicu« i »Križevačke štature«.

Postružniku sam pisao, — pošto sam mislio da je već poslao Gvozdenućeve slike — o svemu, samo o tome ne.

Poštariću plaća Gvozdenuć, stvari treba svezati[,] zamotati i predati pošti.

Ružička² bi to smesta učinio.

Do skorog viđenja,

mного te pozdravlja

Tvoj Tabaković

—
Na margini prvog lista Tabaković je zabilježio:

Ovih sam dana dobio dopis od nekog publiciste Francisa C. Fuersta [?] koji traži od mene fotografije mojih radova za publikaciju u engleskim revijama. Jeste li i Vi što slično primili?? Koliko sam doznao isti publicista uživa dobar glas i dobro je poznat. Taj me dopis malo razveselio pa sam mu se pismeno javio[.]

X.

Dragi Krsto,

Izveštaj sednice i »Comoedia-u« sam primio. Hvala.

Dakle ti se nalaziš još u Zagrebu.

Ja putujem tek u subotu u Beograd[.]

Za to će vreme i Gvozdenuć primiti svoje slike. S tim¹ skopčano, ne uzmete za zlo što sam Vas toliko gnjavio. U interesu je svih nas, da se o nama dobro misli i govori.

Mi mnogo prigovaramo drugima ali moramo i sebi prigovarati. Postružnik je dobar dečko ali nemaran i nepraktičan već prema sebi. Kod njega je dobra volja da nešto učini, ali stvar odlaže od danas do sutra, zbog čega na koncu ima samo neugodnosti, i generalne masaže.

Naša je izložba dakle svršena.

Naravno detalji me jako zanimaju, više zbog psiholoških momenata.

— Ona kritika u »Komediji« je koješta. Ona u »Temps«-u mi je puno milija, — bar je iskrena. Međutim ja nastavljam u prostačkom i bezukusnom stilu.

— Dakle »Zemlja« će imati svoj prvi proces.

Ne znam, da li je za pravnika ono merodavno što je tiskano u katalogu, ili ono što je izloženo.

Jer ako se smatra katalog za orijentaciju onda nije niko kriv ako neka stvar fali sa izložbe (kao Iblerova arh.)[.] Na koncu x.y. nije morao stvari videti, ali u katalogu stoji da je tu. Ako katalog vredi

Kamilo Ružička (1899—1972), slikar. Studirao na Kraljevskoj višoj školi za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu. Službovao kao gimnazijski profesor. Jedan od osnivača »Zemlje«; istupio u prosincu 1931. Po vokaciji pripovjedač više nego slikar, Ružička je nezrelost svoje vizije i neveliku oblikovnu moć »kompenzirao« iskrenošću. Tu je iluziju skupo platio, jer je zanemarujući »formalne probleme« uspio tek u tome da iskrenost učini smiješnom.

Pismo od 10. III 1931. Pisano plavom tintom na jednom i po arku strojopisnog papira (34 × 21 cm), preko prve, treće i pete stranice.

U originalu: »Tim...«

za sve ostale slike onda vredi i za popis arhitekture. Uostalom to će Božidar² najbolje znati što se može.

Sve Vas mnogo
pozdravlja Vaš

Tabaković.

N. Sad. 10 III 1931

P.S.

Ako će muzej »Jeu de Paumes« kupiti tvoju sliku »Ducasse à Molve«³ doćićeš ne samo do materijalnih sredstava nego i do renomea kod kuće. To ti mnogo znači. Biće ti omogućen donekle neprekidan rad. Čuvaj tvoju svežinu i zidaj dalje na postignutim likovnim kvalitetima. Sa ovom izložbom imali ste dosta uzrujavanja o kojima ja ovde daleko ne mogu ni suditi. Sve to ruiniira živce. No, ali ipak izgleda da je sve dobro svršilo i posle bure pojavilo se mirnije vreme i vedriji horizont.

Tabak.

—
Za mašinu kupite ovakav papir. Može se i 5 kopija dobiti.

XI.

Novi Sad 6 maja 1931

Dragi Krsto,

Primio sam kartu i katalog — *Hvala!*

Za transport mojih slika nemam para. Molim smesti ih nekako. Sa »Križev. Statutima« moglo bi se smestiti kod A i drugu koju sliku — naravno samo onda, ako su s tim sporazumni. Sa crtežima učini slično. Glavno je da ne ostanu u atelijeu Jarne-

2

»... to će Božidar najbolje znati« — dr Božidar Aleksander, prijatelj, pomagač i, po potrebi, pravni savjetnik članova »Zemlje«.

3

»Ducasse à Molve« — »Proštenje u Molvama«, slika K. Hegedušića iz godine 1931. (ulje/platno, 930 × 1315 mm, vl. RSUP, Zagreb).

XI.

Pismo od 6. V 1931. Pisano plavom tintom na jednom i po arku strojopisnog papira (34 × 21 cm), preko prve, treće i pete stranice s neke vrste post-scriptumima na drugoj i četvrtoj stranici.

ka.¹ Znaš kako je — tamo su čajanke i ples pa se mogu stvari izgubiti a da o ruiniranju i ne govorim. Oprosti, što ti činim posla ali nekako sam miran i siguran ako znam da si se za stvari pobrinuo.²

Šta veliš na nemačku izložbu?

Kakav je utisak u Zagrebu? Sve me to jako zanima kao i Vaše specijalno mišljenje. Ako uzmogneš vremena [—] piši mi koju reč[.]

Što se mene tiče, još me i danas hvata nesvestica kada se setim na ono 100% packanje bojom nesretnog švabe — Noldea[.]³ To se zove kod njih »temperament« a on je po njihovom shvaćanju pravi pravcati slikar.⁴

Iz 90% slika i crteža bije zagušljiva i teška atmosfera intelektualizma[:] nemačke plehnate mudrolije za specijalno nemačke zafrknute mozgove.⁵

Cela ta i takva umetnost može se ceniti kao napor, težak napor ali stvari od zbilja umetničke i trajne vrednosti, stvari iz kojih bije ljubav ili mržnja, ili koje uzdižu čoveka — takvih stvari nema.⁶ Sve je to rađeno kao iz dužnosti — »Man muss«[.]⁷ »Međutim umetnost je život sam« sa svojim zakonima i nepredviđenim iznenađenjima.

To je jedina ispravna teza našeg programa, koja ujedno obara sve druge.⁸ Umetnost ništa ne mora i ona deluje i onda ako neće.

1

K. Hegedušić potcrtao, crvenom olovkom, tu rečenicu.

2

K. Hegedušić potcrtao, običnom olovkom, tu rečenicu od »... činim posla« do kraja.

3

Emil Nolde (1867—1956), njemački slikar i grafičar. Franz Meyer dokazivao je, ne pročitavši Tabakovića, da je Nolde majstor čije je djelo, unatoč nesvakidašnjoj ljepoti, često bivalo neshvaćeno.

4

K. Hegedušić potcrtao tu rečenicu od »... a on je« do kraja.

5

K. Hegedušić potcrtao tu rečenicu i sa strane je, na margini, opleo vitičastom zagradom.

6

K. Hegedušić potcrtao od »... stvari iz kojih bije« do kraja.

7

Njem.: potrebno je, mora se.

8

K. Hegedušić, na margini, obilježio ovu misao vitičastom zagradom i zvjezdicom.

Međutim na toj izložbi dominira prokleta svest, aranžman konstrukcije⁹ i imitacija života. Ista pri-povest kao i kod nemačkih filmova, — mozaik.

Sve te stvari nemaju krvi i mesa ne dišu[,] nemaju radioaktivnost[:] sugestivnu moć pravih umetnič-kih dela.¹⁰

Očajan krah naduvenog modernog mozga i uobra-ženosti. — Sve me to tera na razmišljanje i razvija u meni mučnu i bolnu krizu.

Počeo sam sve iznova. Slikam po prirodi. Pazim na njene znakove i mig njezinih boja. Slikam i crtam sve, postao sam skroman đak, trudim se¹¹ da razumem i shvatim ono što se preda mnogom ukazuje. U tom sam smislu pošao na težak put, ali [s] puno radosti i iznenađenja.

Dragi Krsto budi marljiv i radi to je jedina naša sreća i uteha.

Mnogo Te pozdravlja Tvoj
Tabaković

Pozdrav prijateljima i kolegama.

—

Gvozdenovićeve stvari (crteže) pošaljite

—

Na poleđini prvog lista Tabaković piše preko (poprijeko) cijele stranice:

Molim javi mi kada je Iročkin i Božidarev rođen-dan.

Na poleđini drugog lista Tabaković piše (poprijeko) preko cijele stranice:

Da li Jarmek radi?

Kako je Mici je li je ozdravila?

lepo ju pozdravljam.

9

K. Hegedušić potcrtao rečenicu od početka do (uključivo) »kon-strukcije«. Marginalija, istom rukom: »ja mislim da ne, već temperament neukus i kič«.

10

K. Hegedušić potcrtao cijelu rečenicu.

11

K. Hegedušić potcrtao rečenicu od početka do (uključivo) »trudim se«.

XII.

Dragi Krsto,

Maločas sam primio Tvoju kartu. — Žurim se da Ti odgovorim.

1) Ne mogu doći tako dugo, dok ne svršim neke poslove. Da bih uopšte putovao potrebne su mi pare koje nemam. Srećom ovih dana dobio sam narudžbu za neke vinjete i za jedan plakat za me-dicinsku izložbu.

2) Započeo sam jednu ovelu sliku »Fanfare« hoću da ju doguram, i zato trebam vremena.

3) Oni linoleumi još nisu gotovi. Za to ću trebati još 5—6 meseci. Radi se o 50—60 linoleuma osim toga i teksta[.]

4) To će biti jedna knjiga koja će jasno pokazati moj veltanšaug[.] S njom neću da se igram već ozbiljno da se bavim.

5) Radujem se što stojiš vizavi tvoje nove slike »Bura«. Po mom mišljenju to je nesvestan pokušaj miniranja intelektualnih kontura pojmova.

Drago mi je tim više što se sa istim problemom i ja bavim. U koncepciji gotova mi je slika »Bura na vodi« — za sada puštam stvar da sazreva.

6) Postoje bezvremenska osećanja spontana i iskrena, koje nisu u stanju rastumačiti nikakva »mo-mentaufnahme«¹ intelekta.²

7) Tu pucaju lome se konture kidaju se obruči sve preplavi usijana lava[.]

8) U doba kineskih zidova i cizeliranih dogma cva-tu divne lubenice sa crvenim mesom i crnim seme-njem[.]³

XII.

Pismo od 24. VIII 1931. Pisano plavom tintom, na jednom listu strojopisnog papira (34 × 21 cm) i dva obrezana lista pisaćeg papira (23,5 × 22,5 i 22,5 × 21 cm), s prve, treće, četvrte, pete i šeste stranice.

1

Njem. Momentaufnahme — moment slika, trenutni snimak.

2

K. Hegedušić potcrtao cijelu točku 6). Na margini zapisao: »tačno« i to dvaput potcrtao.

3

U originalu »... crnim semenima«. K. Hegedušić potcrtao cijelu točku 8).

9) Materijalna kriza ne postoji, nego kineski zidovi i cizelirane dogme[.]

10) Nije ništa tako jednostavno kako se čini[.]

11) Pre su se ljudi maskirali i oblačili u najrazličitija odela komplikovana i različita — za izolaciju (kao kod električnih vodova) (lepe narodne nošnje)[.]

12) Danas idu polugoli (Nacktkultur)⁴ zgnječeni u velikim masama opkoljeni zagušljivim zidinama mrtvim konturama raznih dogma — ogromne lajdenske boce, kondenzatori.⁵

13) Epoha profesora industrijalaca, jednostranih specijalista — i propadanja prave kulture.

14) Da bi čovek postao opet čovek trebao bi da zaboravi da govori.

15) Reč je postala⁶ otrov.

16) Moram da prestanem sa pisanjem. U susedstvu dere se neko novorođenče kreštavim glasom kao jarac. Ko zna šta će biti i šta ga čeka.⁷

17) Molim javi mi *smesta* datum naše izložbe.

18) Pre nego što bi do izložbe uopšte došlo potrebno je da se ispita kvalitet radova.

19) Katalog i ostale pripovesti nisu naročiti problem. Možemo biti i skromni kada nemamo sredstava[.]

20) Piši mi čim pre. — Nemam nikakvu volju da se valjamo po društvenom dreku. I inače hoću da se duševno okrepim i pročistim. — Posebno je to radi boja i radi čistog vida.

Tebe i Tvoje srdačno
pozdravlja Tvoj

Tabak.

Novi Sad — 24 aug 1931

4

Njem. Nacktkultur — kultura golotinje.

5

K. Hegedušić potcrtao ovu opservaciju od »... zgnječeni« do kraja rečenice.

6

U originalu: »postao«.

7

K. Hegedušić, na margini, vitičastom zagradom obuhvatio retke točke 16); zatim nešto zapisao i onda precrtao.

XIII.

Dragi Krsto,

Primio sam tvoju kartu od 17. X. 1931.

Šaljem Vam u prilogu Nevestićevu kritiku.¹ Čovek je oduševljen i ima ispravnije shvaćanje od ostalih novinara. Posle tih kritika i interesa koji se stalno pojačava, — put i rad »Zemlje« biće sve lakši. Nadam se, da će dogodišnja izložba biti daleko bolja od ove.

—

Što se tiče likvidiranja naše izložbe i ja sam za to, da se to čim pre učini.

Dakle:

Od mojih prodanih slika (do mog odlaska) nisu bili inkasirani

1) akvarel za gosp. *Simića* =

Din?

2) crtež (park) *Rajakovca* =

300 D

3) akvarel (groblje) *Rajakovca* =

500 D

4) akvarel Pijanci *Planić* =

300

Ja lično sam inkasirao od Aleks. 1000 D. od toga imam da platim »Zemlji« 10% = 100 D. Od dugova, učinjenih za vreme mog boravka, postoje propisni *bonovi* koje sam u svakom slučaju ispоставio i predao Prpiću.

O zaostaloj članarini vodi Ružička točne račune.

Od prodajne cene mojih ostalih radova Prpić je kod isplate odmah odbio i ubrao postotak, koji je on sam izračunao na jednom papiru, i ja ga još upozorio da to čuva radi konačnog obračuna.

Ja sam daklem 1000 Din inkasirao direktno i dužan sam 100 D »Zemlji« za % od te sume[.]

XIII.

Pismo od 18. X 1931. Pisano crnom tintom, na jednom listu pisaćeg papira (34 × 21 cm), s obje strane.

1

»Šaljem Vam (...) Nevestićevu kritiku.« — Riječ je o kritičaru Ivanu Nevestiću i, vjerovatno, o njegovu osvrtu »U sezoni slikarskih izložaba. Zagrebačka kronika«, tiskanom u beogradskoj »Pravdi« od 4. X 1931.

Neka se ti novci 100 D uberu iz mojih potraživanja isto tako zaostala članarina i za vreme mog boravka učinjen dug.

—

Poslepodne putujem u Beograd da vidim izložbu i nove slike u Galeriji.

Sve Vas mnogo pozdravlja Vaš

Novi Sad 18 X 1931

Tabak

Dakle slikarska škola naših brodolomaca napreduje. — To me jako veseli samo da stvar ne pokvare i izgube teren za stvaranje jedne ozbiljne slikarske škole koja bi vremenom postala žarište naše slikarske kulture.

—

Ja već pomalo radim. Vreme prolazi a na koncu treba čovek da polaže račune — gde si bio šta si radio mislio i učinio?!

Naša sledeća izložba mora biti prvorazredna i duboka.

Radite dečki, vreme prolazi i može nas đavo odneti, a bez da smo nešto učinili.

Ovde su započele jesenske kiše, — curi sve u šesnaest. Naravno blato je ogromno ali sve to spada u repertoar punokrvne jeseni.

Šta je to sa Iročkom? Ipak već treća nedelja od kada se razbolela. Brinem se za nju. Nadam se da sa plućima nema ništa. Danas ću joj pisati.

—

XIV.

Dragi Krsto,

Hvala ti na pismu i na izrescima¹ iz engleskih novina.

Već sam skoro zaboravio na tu našu izložbu i na slike. — Sve je to utonulo u tunel prošlosti pa mi je sve to čudno.

Eto tako mi veslamo dalje i dalje. Na koncu ipak ćemo stvoriti nešto što će vrediti. Naravno to ne ide tako lagano ali i bolje je tako.

XIV.

Pismo od 26. X 1931. Pisano crnom tintom, na jednom listu pisaćeg papira (34 × 21 cm), s obje strane.

1

U originalu: »... na izreske«.

Čini se da je to i poslednje od Tabakovićevih pisama Hegedušiću, barem u to doba. Ubrzo će se potom njihovi putovi razdvojiti: 14. siječnja 1932. Ivan Tabaković istupa iz »Zemlje«.

Ovih dana sam mislio na tebe.

Imam ovde jednog zemljaka starog gospodina koji se bavi pčelarstvom. On mi mnogo priča o pčelama, šta više u proljeće postaću i ja pčelar ukoliko ću si nabaviti pčele i košnice.

Slušaj! Kako bi bilo da se i ti baciš na taj posao. Hlebine su odlično mesto za to. Ima vode (Drava) livada i bakrema.

Ako stvar postepeno razvijaš, šta više imaćeš lep prihod od meda osim veselja i uživanja oko samog posla.

Nema tu mnogo gnjavaže. Kradeš med i gotovo. Ipak na koncu doćićeš do lepog godišnjeg prihoda. Zbilja, Krsto! — to je dobra ideja! Ja mislim, da će ti se dopasti (pogotovo Mladenu). Šta misliš?

Mnogo pozdrava od

Tabaka.

Novi Sad 26 X 1931